

Vrouwenarbeid en huiselijkheid

Veranderingen in economie en arbeidsparticipatie (1830-1914)

Al werken veel vrouwen tegenwoordig in deeltijd, niet-werkende (getrouwde) vrouwen vormen een uitzondering. De geschiedenis van vrouwenarbeid is echter nooit een lineair proces geweest: de arbeidsparticipatie van vrouwen is door de tijd afwisselend gekrompen en toegenomen. Ook de bepalende factoren voor vrouwen om al dan niet te werken zijn in de loop der tijd veranderd. Hoe zat dat in de negentiende eeuw, de periode van industrialisatie? En hoeveel droegen vrouwen bij aan het huishoudinkomen?

Corinne Boter is onderzoeker agrarische en milieugeschiedenis aan de Wageningen Universiteit.

De Nederlandse economie industrialiseerde relatief laat en landbouw bleef een belangrijke sector tot ver in de twintigste eeuw. Dit in tegenstelling tot landen zoals het Verenigd Koninkrijk en België, waar de industriële revolutie zich veel eerder aandiende. Dat Nederland een afwijkende economische structuur had, werd snel duidelijk na 1830, toen België onafhankelijk werd. De Nederlandse industriële sector was hier gevestigd, en hoewel na 1830 een deel van de industrie werd verplaatst naar de Noordelijke Nederlanden bleef de Nederlandse industrie onderontwikkeld ten opzichte van de Belgische.

Lage lonen

De textielindustrie was, zoals in veel andere landen, de eerste sector die industrialiseerde. Dit gebeurde voornamelijk in Twente. De lonen waren hier zeer laag, daarom duurde het erg lang voordat textielproducenten begonnen te investeren in arbeidsbesparende machines. Pas in de periode 1830-1860 werden de eerste stoommachines geïntroduceerd, al werden die pas na 1860 op grote schaal gebruikt. Hierdoor werd het pro-

ductieproces voor een deel verplaatst vanuit huis naar de fabriek. De meeste andere takken van de industrie mechaniseerden pas tegen het einde van de negentiende eeuw.

In de agrarische sector werd loonarbeid steeds belangrijker tijdens de eerste helft van de negentiende eeuw. Dit betekende dat steeds minder mensen in hun eigen bedrijf werkten en dat een groter deel van de beroepsbevolking afhankelijk werd van lonen. Echter, na 1880 werden juist de kleine (familie)bedrijfjes weer belangrijker en was er minder werk voor loonarbeiders. Deze veranderingen in de economische structuur van Nederland zijn bepalend geweest voor de ontwikkeling van vrouwenarbeid en de arbeidsverdeling binnen huishoudens.

Huiselijkheid

Behalve de ontwikkelingen in de economie, veranderden ook de maatschappelijke normen over de rol van de vrouw binnen het huishouden als reactie op het groeiende verlangen naar huiselijkheid. Dit heeft een enorme impact gehad op de geschiedenis van vrouwenarbeid: een model waarin alle gezinsleden (vanaf een bepaalde leeftijd) een inkomen genereerden veranderde in een mannelijke kostwinnersmodel, waarin mannen werkten voor lonen, vrouwen zich bezighielden met het huishouden en kinderen naar school gingen.

Een goede huisvrouw vormde de kern van het huiselijkheidsideaal. Het was haar verantwoordelijkheid het huis om te toveren in een thuis door schoon te maken, eten te koken en de kinderen liefdevol op te voeden. Dat dit verlangen sterk leefde in de meeste sociale klassen wordt onder andere duidelijk uit de arbeidsenquête van 1890, waarvoor honderden mensen werden geïnterviewd over hun woon- en werkomstandigheden. Zonder een goede huisvrouw zou volgens veel respondenten de wereld in chaos verzanden. Zo zei een man uit Twente: '[w]anneer meisjes goed zijn opgevoed, dan kunnen zij den man beter

Een familie van riet-
vlechters die vanuit
huis werkten. Jaartal
onbekend. Bron:
Nationaal Archief.

leiden, hem van buitensporigheden terughouden, zoals het drinken, en zorgen dat hij op tijd tehuis komt.’

Als gevolg van dit verlangen naar huiselijkheid wilden getrouwde vrouwen liever niet meer buitenshuis werken. Dit betekende echter niet dat zij helemaal niet meer konden bijdragen aan het huishoudinkomen. Sterker nog, veel huishoudens konden de inkomsten van de vrouw niet missen. Werk in de huisindustrie, zoals zakken naaien en garnalen pellen, kon makkelijk gecombineerd worden met huishoudelijke taken. Bovendien was de situatie op het platteland heel anders. Vrouwen werkten vaak zij aan zij met hun man in een familiebedrijf. Veel van dit soort arbeid is onzichtbaar gebleven in de officiële statistieken over vrouwenarbeid.

Om te begrijpen wanneer, waar en waarom het mannelijke kostwinnersmodel is ontstaan moeten we dus meer inzicht krijgen in wanneer het financieel mogelijk werd voor huishoudens het inkomen van de vrouw te missen. Daarbij moeten we rekening houden met de economische structuur van Nederland, die al kort besproken is. Ook is het noodzakelijk een completer beeld van huishoudinkomens te krijgen door naast lonen ook andere inkomstenbronnen te onderzoeken.

Loonkloof

Mannenlonen in de industrie bleven gedurende de eerste helft van de negentiende eeuw redelijk stabiel en begonnen te stijgen na 1850. Tijdens de periode 1880-1900 stagneerde deze groei enigszins, maar na de eeuwwisseling herstelde de groei

weer. In de landbouw begonnen mannenlonen ook te stijgen na 1850, maar aanzienlijk minder snel dan in de industrie.

Vrouwenlonen in beide sectoren stegen amper na 1850 en de loonkloof tussen mannen en vrouwen groeide. In de textielindustrie kwam dit groeiende verschil voornamelijk doordat het productieproces zich grotendeels vanuit het huis naar de fabriek verplaatste. De moderne stoommachines konden namelijk alleen maar in grote fabriekshallen gebruikt worden. Hierdoor werd het voor getrouwde vrouwen moeilijker loonarbeid te combineren met huishoudelijke arbeid. De vrouwen die in de fabrieken werkten, waren jong en ongetrouwd en verdienden gemiddeld minder dan hun oudere, mannelijke collega's. Een andere

‘Een goede huisvrouw vormde de kern van het huiselijkheidsideaal’

reden voor de groeiende loonkloof had te maken met seksesegregatie in de arbeidsmarkt. Vrouwen deden voornamelijk lager geschoold werk dat minder goed werd betaald. Zelfs als ze hetzelfde werk deden als mannen, verdienden ze minder. Bijvoorbeeld, mannelijke wevers kregen vier getouwen om op te werken, terwijl weefsters er maar twee kregen. Ze konden dus minder produceren en kregen dus een lager loon.

De groeiende loonkloof maakte dit soort loonarbeid minder aantrekkelijk voor vrouwen. Maar tot in ieder geval het begin van de twintigste eeuw konden de meeste huishoudens nog niet overleven op basis van alleen het inkomen van ►

Acteurs staan opgesteld tijdens de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid 1898. Te zien is een gedeelte van de afdeling textielindustrie.

de man. Veel gezinnen hadden rond 1900 vier kinderen en die moesten allemaal gevoed en gekleed worden. Een voltijd mannenloon in de landbouw was niet hoog genoeg om de nodige producten te kopen voor zijn gezin. Een voltijd mannenloon in de industrie was maar net toereikend. Andere bronnen van inkomsten waren rond 1900 dus nog steeds nodig.

Levensstandaarden

Voor getrouwde vrouwen was werk in de huisindustrie een aantrekkelijk alternatief voor werken in een fabriek omdat het makkelijker te combineren was met huishoudelijke taken. Bovendien konden kinderen makkelijk een paar uur per dag meehelpen. Ondanks dat grote delen van het productieproces naar de fabrieken waren verplaatst tijdens de negentiende eeuw, bleef de huisindustrie een belangrijke plek innemen in de

economie. Het schoonmaken van groenten en het naaien van zakken waren bijvoorbeeld typische taken die werden uitbesteed aan huisarbeiders. Een andere manier om geld te verdienen was het bewerken van een stukje land. Dit gebeurde voornamelijk op het platteland, maar ook in de textielsteden in Twente huurden veel arbeiders nog een stukje land bij hun huis. Hierop konden bijvoorbeeld aardappelen worden verbouwd of geiten en kippen worden gehouden voor eigen consumptie. Ook uit de eerdergenoemde arbeidsenquêtes blijkt dat dit nog lange tijd zeer gebruikelijk was.

In de tabel bij dit artikel staat het inkomen dat gezinnen gemiddeld genereerden uit de zelfvoorzienende landbouw en loonarbeid. Er is hierbij onderscheid gemaakt tussen boerenhuishoudens en huishoudens die in industriegebieden leefden. Deze informatie is gebaseerd op een prototype gezin met vier kinderen, waarvan een ouder was dan twaalf en in staat was loonarbeid te verrichten. Het wordt duidelijk dat huishoudens in industriële gebieden over het algemeen meer te besteden hadden dan boerenhuishoudens. Ook was de laatste groep veel afhankelijker van zelfvoorzienende landbouw: meer dan de helft van het totale inkomen kwam van hun eigen land.

Overgangsperiode

Het mannelijke kostwinnersmodel was rond 1900 voor veel huishoudens nog niet haalbaar. Mannenlonen stegen snel maar waren niet of maar net hoog genoeg om een gezin met vier kinderen te onderhouden. Pas decennia later, toen de reële lonen nog meer gestegen waren, werd het mannelijke kostwinnersmodel realistisch. Er is dus een overgangsperiode geweest waarin vrouwen zich inderdaad terugtrokken uit de 'zichtbare' arbeidsmarkt maar in plaats daarvan werk gingen doen dat makkelijker te combineren was met huishoudelijke taken.

De turbulente tijd die de economie in de negentiende eeuw doormaakte heeft grote invloed gehad op lonen en op werkgelegenheid. Het soort werk dat vrouwen deden was daarom voor een groot deel afhankelijk van de structuur van de plaatselijke arbeidsmarkten. ■

Planten van spruitkool in Princenhage, bij Breda. Afbeelding uit de Katholieke Illustratie, 1927.

De tabel laat de totale jaarinkomsten zien een huishouden dat werkzaam was in de agrarische sector, en een in de industrie. Dit zijn schattingen van hoe het ongeveer was rond het jaar 1910.

Inkomstenbron		Landbouw		Industrie	
		f	%	f	%
Zelfvoorzienende landbouw		457,76	54	153,31	15
Loonarbeid	Man	302,50	36	547,50	53
	Vrouw	21,50	3	96,72	9
	Kinderen	65,00	8	235,00	23
	Totaal	389,00	46	879,22	85
Totale inkomen		f 864,76		f 1.032,53	